

اولویت بندی آسیب های اجتماعی در دانش آموزان ناشی از شبکه های مجازی

سیما وثوقی اصل^۱، زهرا عصمتی^۲، مرتضی کوشکی^۳، علی قربان زاده^۴

^۱مجتمع فنی و مهندسی اسفراین (نویسنده مسئول)

^۲مجتمع فنی و مهندسی اسفراین

^۳دانشگاه فردوسی مشهد

^۴مجتمع فنی و مهندسی اسفراین

چکیده

از زمانی که اینترنت وارد فضای زندگی انسان شده تا به امروز، علی رغم تمام محاسن و مزایای آن، یکسری دغدغه ها و نگرانی هایی را بر خانواده ها تحمیل نموده است. موضوعی که در تمام جوامع موضوعیت داشته و محدود به جامعه و یا اقلیتی خاص نمی شود. به دلیل ویژگی های خاص فضای مجازی و نو بودن این پدیده، بسیاری از والدین فرصت، امکان و یا توان کافی برای شناخت دقیق این فضا و کاربردهای آن را به دست نیاورده اند و عدم آشنایی مناسب آنها با این فضا و در مقابل استفاده روزمره نوجوانان و جوانان و حتی کودکان از این فضا باعث شده است که یک فضای محرمانه و خصوصی در داخل خانه برای فرزندان ایجاد شود و آنها بدون دغدغه و بدون احساس وجود ناظر بیرونی به سایت های مختلف در این فضا دسترسی یافته و بعضاً به دلیل ویژگی های سنی و شخصیتی و کنجکاوی های خود متأثر از فضاهای ناسالم موجود در اینترنت گردند از سوی دیگر اینترنت شکاف میان نسل ها را عیان تر کرده است. آسیب های اجتماعی یکی از مسایل مورد توجه جامعه بشری از گذشته تا به امروز می باشد. هر نوع رفتاری که با ارزش های شناخته شده ی جامعه در تعارض باشد و باعث اختلال در کارکرد فرد در خانواده و جامعه شود آسیب اجتماعی نامیده می شود. رشد روز افزون آسیب های اجتماعی شبکه های مجازی، دانش آموزان را تهدید می کند و هوشیاری والدین و اولیای مدرسه برای صیانت از آنها در برابر این آسیب ها ضروری است. این پژوهش به شناسایی و اولویت بندی آسیب های اجتماعی نوجوانان در استفاده از شبکه های مجازی در مدارس و به ارائه راه کارهای مقابله با این آسیب ها می پردازد. در این پژوهش کاهش ارتباطات خانوادگی و افت تحصیلی به ترتیب با ۸۵ و ۸۴/۲ درصد با اهمیت ترین و اختلال در شکل گیری هویت نوجوانان و پرخاشگری با ۲۰/۲ و ۱۵ درصد کم اهمیت ترین اولویت از دیدگاه دانش آموزان انتخاب شدند.

واژه های کلیدی: آسیب های اجتماعی، شبکه های مجازی، نوجوان، اولویت بندی

۱. مقدمه

آسیب‌های اجتماعی، طبق تعریف، به هر رفتاری گفته می‌شود که بر خلاف هنجارها و فرم‌های اجتماعی از فرد سر زده و کارکرد وی را مختل کرده و به تبع آن کارکرد خانواده و جامعه را تحت شعاع قرار دهد و یا هر نوع عمل فردی یا جمعی اطلاع می‌شود که در چارچوب اصول اخلاقی و قواعد هم جامعه قرار نمی‌گیرد و در نتیجه با منع قانونی و یا قبح اخلاقی و اجتماعی روبرو می‌گردد. با نگاهی به این تعریف، می‌توان به ابعاد وسیع و گسترده و سیر رو به رشد آسیب‌های اجتماعی پی برد. [۱]

آسیب‌های اجتماعی دانش آموزان که ناشی از عدم استفاده صحیح از اینترنت، خشونت، طلاق والدین، اعتیاد، بزهکاری و... می‌باشد که در بین بخشی از دانش آموزان به‌طور نسبی وجود دارد و عمدتاً ناشی از علل و عوامل خارج از مدرسه است [۲]. نوجوانان با داشتن ویژگی‌هایی از قبیل هیجان‌طلبی، خطرپذیری و تحریک‌پذیری، مستعد آسیب‌های اجتماعی و رفتارهای پرخطر هستند. منظور از رفتارهای پرخطر، هرگونه رفتاری است که موجب تهدید سلامت جسمانی و روانی و اجتماعی فرد شود و این رفتارها از رانندگی مخاطره‌آمیز تا مصرف ماده مخدر و خشونت را دربرمیگیرد. [۳] امروزه فناوری اطلاعات و ارتباطات به طور وسیعی در جامعه گسترش پیدا کرده و با تمامی جنبه‌های زندگی تلفیق شده است و آنگونه که به نظر می‌رسد هیچ جنبه‌ای از زندگی نیست که تحت تاثیر این پدیده قرار نگرفته باشد. اینترنت مانند هزاران ابزار مدرن دیگر می‌تواند در جهت مثبت یا منفی به کار گرفته شود. [۴] آسیب‌های نوپدید، آسیب‌های مرتبط با فناوری‌های جدید است که آسیب‌های ناشی از استفاده از ماهواره، بازی‌های رایانه‌ای، تلفن همراه و اینترنت می‌توانند در این مجموعه قرار گیرند و می‌تواند زمینه‌ساز نوع جدیدی از آسیب‌های اجتماعی و روانی باشد. حریم خصوصی افراد آن قدر اهمیت دارد که احترام به آن در قرن حاضر از مرزهای سنتی دین و اخلاق فراتر رفته و در بیشتر کشورهای جهان ضمانت قانونی پیدا کرده است، اما شئون انسانی و اهمیت حفظ آن در فضای مجازی و امنیت اطلاعات مبادله شده با چالش‌هایی مواجه شده و سلامت اخلاقی و حتی جسمانی کودکان و نوجوانان در جامعه به مخاطره افتاده است. اکثر والدین نیز به دلیل عدم آشنایی با اینترنت و ظرفیت‌های آن و شبکه‌های اجتماعی فضایی و فناوری‌های نوین ارتباطی، از رفتارهای آنلاین فرزندان‌شان در فضای مجازی اطلاع ندارند. همین مسأله راه را برای صیادان اینترنتی باز می‌کند تا راحت‌تر بتوانند طعمه‌های خود را از میان افرادی انتخاب نمایند که به نوعی دچار انواع آسیب‌های اجتماعی هستند و بدون در نظر گرفتن تهدیدات و معایب این فضا به دنبال تفریح در آن هستند. فضای مجازی همچنین فضایی محدود به افکار کاربران آن است که به دلیل ناشناس بودن فرستنده و گیرنده پیام، امکان سواستفاده طرفین از هم افزایش می‌یابد. این مقاله درصدد است تلاشها و حرکت‌های آغازین مدارس را در این زمینه از منظر دبیران مربوطه بررسی و موانع و مشکلات برسر راه این برنامه‌ها را نمایان سازد. مقاله پیش رو به یکی از مهم‌ترین جنبه‌های موضوع، یعنی تعیین اولویت بندی آسیب‌ها و مسایل اجتماعی در مدارس پرداخته و در اولین گام این اولویت‌بندی را از دید دانش‌آموزان، مسئولین مدرسه، والدین دانش‌آموزان مورد بررسی قرار دارد. بدین لحاظ پرسش نامه‌ای تهیه و برای ۵۰ نفر از دانش‌آموزان پایه هفتم، هشتم و نهم مدرسه شهرستان اسفراین فرستاده شد و نظرات آن‌ها برای ۱۴ اولویت پرسیده شده و جمع بندی گردید.

۲. ادبیات و پیشینه تحقیق

گسترش استفاده از اینترنت و فضای مجازی در تعاملات روزمره منجر به ایجاد تغییر در زندگی روزمره افراد به ویژه قشر جوان شده است. جاذبه‌های این فضا منجر شده افراد ساعات زیادی از روز خود را در این فضا گذرانده و تعاملات در این فضا را جایگزین تعاملات به اعضای خانواده و همسالان خود نهد. با پیشرفت و گسترش صنعت ارتباطات در عصر حاضر که منجر به پیدایش شبکه ارتباطی و اطلاعاتی گسترده اینترنت شد، سرعت و حجم ارتباطات و اطلاعات مردمی در سطح جهان افزایش یافت و گروهها و شبکه‌های اجتماعی جدیدی در فضای آن شکل گرفت که ماهیت آن با شبکه‌های اجتماعی گذشته که در

فضای حقیقی تشکیل می‌شود، متفاوت بود. این شبکه‌های اجتماعی که از آن به شبکه‌های اجتماعی مجازی^۱ تعبیر می‌شود، سابقه چندان طولانی ندارند و نخستین شبکه‌های اجتماعی مجازی در سال ۱۹۹۷ آغاز به کار کرد [۵] سایت‌های شبکه‌های اجتماعی، مبتنی بر وب هستند که با اتصال مردم یا گروه‌ها به یکدیگر سبب به اشتراک‌گذاری اطلاعات از طریق اینترنت می‌شوند [۶] در واقع سایت‌های شبکه‌های اجتماعی مجازی از بسترهای نرم‌افزاری وب هستند [۷] این شبکه‌ها به افراد اجازه می‌دهند تا روابط اجتماعی خود را به‌طور مجازی ممکن سازند، به‌طوریکه بدون نیاز به حضور در جمع یا موقعیت موردنظرشان، امکان برقراری ارتباط را داشته باشند. می‌توانند برای مسائل کاری، روابط احساسی، شناسایی افراد با ویژگی‌ها و علاقه‌مندی‌های مشابه خود، تفریح و سرگرمی و به اشتراک‌گذاری عالیه مانند موسیقی، ورزش، هنر یا سیاست مورد استفاده قرار گیرند. شبکه‌های اجتماعی مجازی را به‌عنوان یکی از جدیدترین فناوری‌های ارتباطی ارائه‌دهندگان فضای جهانی در حوزه‌های متعدد اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی، که به کاربران برای حفظ روابط اجتماعی موجود، پیدا کردن دوستان جدید، تغییر و تکامل سایت‌ها و شریک و سهیم شدن در تجربه‌ها کمک می‌کنند و زمینه عضویت، فعالیت و مشارکت هدفمند کاربران را فراهم می‌آورند، دانسته است. فعالیت مداوم در این شبکه‌ها جدای از محاسنی که دارد، آسیب‌هایی را نیز به همراه دارد که سلامت روان افراد را تحت تأثیر قرار می‌دهد. گی، کروچر و بوریچ سلامت روانی را استعداد روان برای هماهنگی، خوب و مؤثر کار کردن، در موقعیت‌های دشوار انعطاف‌پذیر بودن و برای ارزیابی خود تعادل داشتن تعریف کرده‌اند. [۸]

یاسمی نژاد و همکاران، در پژوهش خود به این نتیجه دست یافتند که فضای مجازی می‌تواند امنیت اجتماعی را مورد تهدید قرار دهد؛ زیرا با وجود اینکه می‌توان به عنوان ابزاری قدرتمند در عرصه اطلاع رسانی به کار گرفته شود، گاهی از آن به عنوان انفجار اطلاعات هم نام برده می‌شود؛ ولی این فناوری مدرن با تمام فوایدی که دارد، تهدیدها و خطرهایی نیز برای جامعه و بشر داشته است؛ به طوری که امروزه بخش عمده‌ای از جرایم، مربوط به حوزه کامپیوتر، اینترنت و فضای مجازی است که امنیت اجتماعی را هدف قرار داده‌اند. [۹] اسمیت تحقیقی با عنوان "نحوه استفاده جوانان از تلفن همراه" به روش پیمایشی انجام داد و معلوم ساخت که جوانان بطور وسیعی از تلفن همراه، استفاده می‌کنند. علاوه بر این نتایج نشان داد که تلفن همراه، جوانان را قادر می‌سازد تا شبکه اجتماعی خود را اثبات کنند و برای جوانان بسیار ارزشمند است و در آنها حس اجتماعی بودن ایجاد می‌کند. [۱۰] به نظر مک کوآیل، زمینه‌های اجتماعی در میزان نفوذ و سرعت تغییرات ناشی از استفاده از فناوری مؤثر است. اما مقاومتهای اجتماعی و سیاسی که در برابر نفوذ فناوری نوین انجام گرفته است به دلیل ویژگی‌های آن، چندان پایدار و مؤثر نبوده است. [۱۱]

۳. بیان داده و طلاعات

ابتدا در جلسات متعدد متشکل از اولیا دانش‌آموزان، معلمان و دانش‌آموزان با انتخاب مدیر مدرسه و به صورت بارش افکار لیست جامعی از مسائل، مشکلات و آسیب‌های شبکه‌های مجازی تهیه شد که قریب به ۳۰ مورد را شامل می‌شد و سپس با ارائه مجدد این لیست به همان افراد و مشاورین مدرسه، ۱۴ اولویت مذکور انتخاب گردید. گزینه‌های مورد توافق در جدول ۱ بیان شده است.

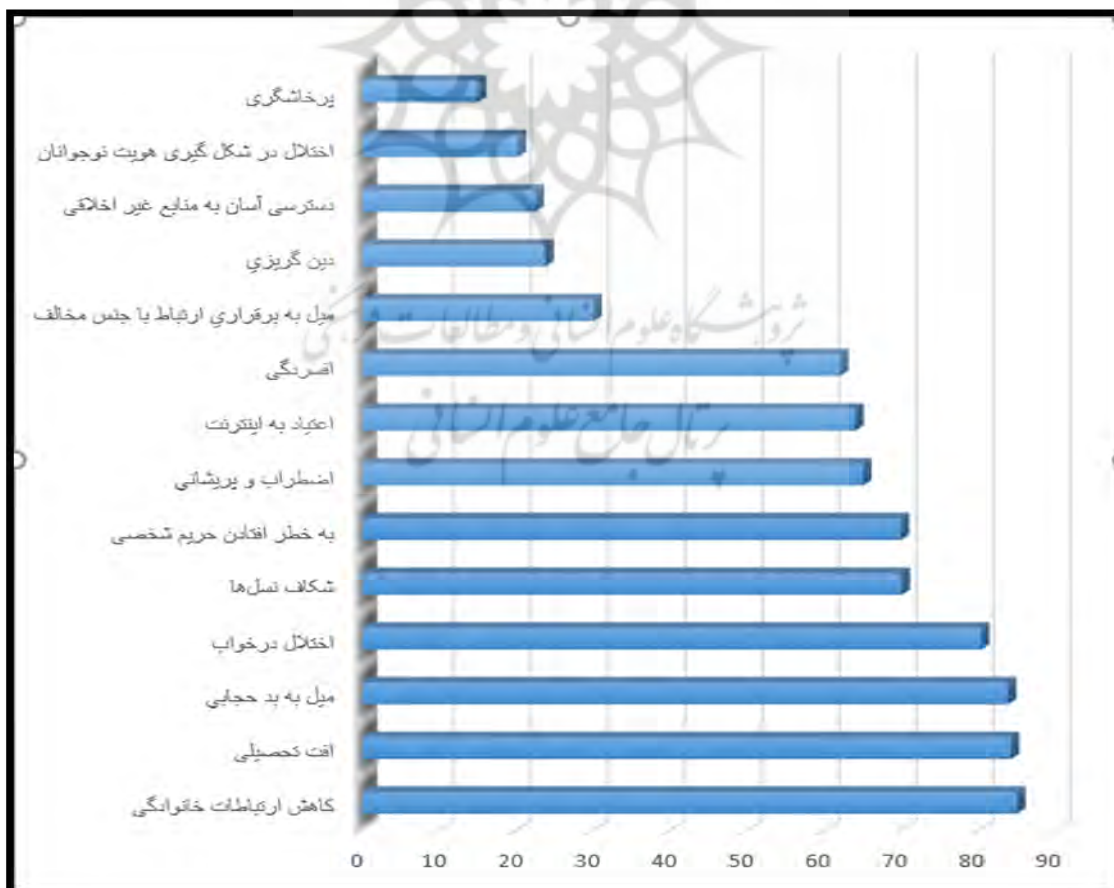
جدول ۱- گزینه‌های مورد توافق

ردیف	عنوان
۱	افسردگی
۲	اضطراب و پریشانی
۳	به خطر افتادن حریم شخصی

پر خاشگری	۴
میل به برقراری ارتباط با جنس مخالف	۵
دین گریزی	۶
میل به بد حجابی	۴
افت تحصیلی	۸
کاهش ارتباطات خانوادگی	۹
اعتیاد به اینترنت	۱۰
دسترسی آسان به منابع غیر اخلاقی	۱۱
اختلال در خواب	۱۲
اختلال در شکل گیری هویت نوجوانان	۱۳
شکاف نسل ها	۱۴

از افراد پرسش شونده خواسته شده بود آسیب های قید شده در پرسشنامه را از ۱ تا ۱۰ بر حسب اهمیت از نظر خودشان اولویت بندی نموده و تذکر داده شده بود که شماره ۱، ۲ و ۳ نشان می دهد که آسیب مذکور خیلی مهم، شماره ۴ و ۵ نشان می دهد که آسیب مذکور مهم، شماره ۶، ۷ و ۸ نشان می دهد که آسیب مذکور متوسط، شماره ۹ و ۱۰ نشان می دهد که آسیب مذکور بی اهمیت می باشد.

نمودار ۱: ترتیب اولویت هر یک از آسیب های شبکه مجازی از دیدگاه دانش آموزان

۴. نتیجه گیری

به دلیل ویژگی های خاص فضای مجازی و نو بودن این پدیده، بسیاری از والدین فرصت، امکان و یا توان کافی برای شناخت دقیق این فضا و کاربردهای آن را به دست نیاورده اند و عدم آشنایی مناسب آنها با این فضا و در مقابل استفاده روزمره نوجوانان و جوانان و حتی کودکان از این فضا باعث شده است که یک فضای محرمانه و خصوصی در داخل خانه برای فرزندان ایجاد شود و آنها بدون دغدغه و بدون احساس وجود ناظر بیرونی به سایت های مختلف در این فضا دسترسی یافته و بعضاً به دلیل ویژگی های سنی و شخصیتی و کنجکاوی های خود متأثر از فضاهای ناسالم موجود در اینترنت گردند. از سوی دیگر اینترنت شکاف میان نسل ها را عیان تر کرده است. اکنون نه تنها شکاف میان نسل اول و دوم بلکه شکاف میان نسل دوم و سوم نیز هویدا شده است و هیچ یک زبان دیگری را نمی فهمند. و هم چنین اینترنت این ویژگی را داراست که می تواند به عاملی برای یکپارچگی گروه ها و برگزاری میتینگ های سیاسی تبدیل شود. امروزه با دسترسی به اینترنت امکان انتقال و انتشار هرگونه اطلاعات طبقه بندی شده بر روی اینترنت و یا با استفاده از آن فراهم شده است. یکی از چالش های فرا روی فرهنگ ها برخورد با این پدیده است. چون اساساً ورود اینترنت همراه با ارزش های غربی، چالش های جدیدی را در کشورهای دیگر به وجود آورده است. از آنجایی که برخی از عناصر موجود در این پدیده مغایر با فرهنگ خودی (ارزش های اسلامی- ایرانی) است، پس می توان گفت اینترنت می تواند آسیب های زیادی را به همراه داشته باشد. مثلاً ورود اینترنت در حوزه خانواده موجب تغییر نظام ارزشی در خانواده ها می شود. از جهت اجتماعی نیز افراد را از یکدیگر دور نموده است و افراد به جای اینکه به دیدار یکدیگر بروند از طریق چت و پست الکترونیکی با هم ملاقات می نمایند که این خود باعث از هم گسیختگی اجتماعی در بین افراد یک جامعه می شود. البته باید به این نکته اشاره کرد که هنوز اینترنت در کشور ما فراگیر نشده است، ولی زمانی که این مسئله همگانی شد ما شاهد مسائلی از این قبیل در جوامع انسانی و قومیت های مختلف خواهیم بود. یکی از بزرگترین مسائل اجتماعی که جوامع امروزی به آن مبتلا می باشند ضعف بنیاد خانواده است. از آنجایی که مشکلات خانواده ها به صورت ناهنجاری های اجتماعی بروز می کند خانواده و سلامت آن از اهمیت فوق العاده ای برخوردار می باشد. آماده کردن فرزندان برای پذیرش مسئولیت های اجتماعی یکی از وظایف مهم و اساسی خانواده ها به شمار می رود. در حال حاضر اینترنت ابزاری مناسب برای توسعه افکار و اندیشه های بشری محسوب می شود به شرط آن که در راه صحیح استفاده شود. افراد باید برای ورود به دنیای مجازی اطلاعات کافی در اختیار داشته باشند تا دچار مشکلات مالی و اجتماعی نشوند. ارتباطات سالم در فضای مجازی و لزوم هوشیاری جوانان و خانواده ها نسبت به تهدیدات فضای سایبری در درجه نخست اولویت قرار دارد. پیشگیری از آسیب های اجتماعی و توجه والدین به رفتار فرزندان بسیار مهم می باشد و برای جلوگیری از هم پاشیدگی خانواده ها، والدین باید تا حدودی به فناوری های روز دنیا مسلط باشند و آگاه باشند که تغییر در رفتار فرزندان به معنای ایجاد تغییر در طرز فکر آنهاست و هنگامی که بنیان فکری و شخصیت آنها به صورت ناصحیح شکل گیرد، راه نفوذ شیادان به حریم خصوصی افراد و محیط امن خانواده باز می شود. لذا، چنانچه خانواده ها نسبت به شیوه های جدید ارتباط فرزندان خود آگاهی و شناخت کافی و لازم را داشته باشند، از انجام بسیاری از جرایم و ارتباطات پنهانی آنان جلوگیری به عمل می آید.

۵. اظهار نظر

اینترنت و شبکه های اجتماعی مانند بسیاری از پدیده های دیگر دارای پیامدهای مثبت و منفی می باشد که با برنامه ریزی و بالا بردن سطح آگاهی عمومی می توان از آثار و دستاوردهای مثبت آن بهره گرفت و پیامدهای منفی را به حداقل رساند. ورود افراطی به فضای مجازی باعث کاهش روابط اجتماعی و ایجاد افسردگی در جوانان و نوجوانان خواهد شد و از سوی دیگر موجب بروز مشکلات در روابط اعضای خانواده از جمله ایجاد تنش، مشاجره و درگیری شده باعث ایجاد بی حرمتی و کاهش اعتماد به بزرگترها به ویژه والدین خواهد شد. برای جلوگیری از آسیب های استفاده از فضای مجازی باید خانواده ها، دانش آموزان را به شرکت در فعالیتهای اجتماعی تشویق کنند. تقویت رفتارهای اجتماعی، وضع قوانین سختگیرانه برای برخورد با

مجرمان جرایم اینترنتی و اجرایی ردن این قوانین، آشنا ردن خانواده ها درباره آسیبها و نحوه استفاده از فضای مجازی، اختصاص بخشی از کتابهای درسی برای آشنایی با فناوری های جدید و خطرات بالقوه آن از جمله راهکارهای موثر برای آگاهی دهی به دانش آموزان و اطلاع آنها از خطرات و آسیب های استفاده از دنیای مجازی است.

راهکارهای پیشنهادی برای مقابله با آسیب های شبکه های مجازی به صورت زیر می توان ارائه نمود:

۱- آشنایی بیشتر والدین به این فضاها

۲- راهنمایی فرزندان در خصوص استفاده بهینه از شبکه های مجازی و برقراری ارتباط محکم و استوار و صمیمی با فرزندان.

۳- تقویت باورهای دینی و اعتقادی خود در بین خانواده

۴- قراردادن رایانه خانوادگی در محلی ه برای همه قابل مشاهده و در دسترس باشد .

۵- انتخاب بازی رایانه ای متناسب با سن فرزندان اختصاص یکساعتی خاص در طول شبانه روز جهت استفاده از اینترنت و بازی های رایانه ای

۶- پر ردن اوقات فراغت فرزندان با ورزش، مهارت آموزی و....

۷- آموزش آسیب ها و تهدید های فضای مجازی به فرزندان ، تا اطلاعات شخصی خود و خانواده را در اختیار دیبران قرار ندهند .

۸- شناخت والدین از اعتیاد اینترنتی مثل اهش روابط اجتماعی، عصبانیت و پرخاشبری در زمان قطع اتصال به اینترنت، افت تحصیلی، اختلال در خواب، رفتن به سراغ اینترنت درمواقع تنهایی، عدم تمایل به بیرون رفتن از خانه، مشکلات و ناراحتی های جسمانی و عضالنی و ... لذا به والدین توصیه می شود موارد فوق را مدنظر قرار داده تا فرزندانشان ه در دوران بلوغ و نوجوانی هستند از آسیب های فضای مجازی در امان باشد.

۹- ایجاد رابطه اعتماد بین والدین و فرزندان.

منابع و مراجع

- [۱] س. معتمدی، "اولویت بندی آسیب ها و مسایل اجتماعی در ایران." رفاه اجتماعی، vol. 6, no. 24, pp. -, ۱۳۸۶.
- [۲] ک. یزدان پناه and آ. خدمتیان، "آسیب های اجتماعی دانش آموزان نوجوان و راههای پیشگیری از آن." presented at the پنجمین همایش علمی پژوهشی علوم تربیتی و روانشناسی، آسیب های اجتماعی و فرهنگی ایران، ۱۳۹۶. Available: <https://civilica.com/doc/654491>
- [۳] ن. فلاحیان، "نقش آموزش های مدرسه ای در کاهش آسیب های اجتماعی شهری بررسی موردی: نواحی جنوب و شرق تهران،" پژوهشنامه جغرافیای انتظامی، ۱۳۹۵، vol. 4, no. 13 #L00101, pp. -,
- [۴] م. صفری، "آسیب شناسی شبکه های اجتماعی و تاثیر آن بر امر آموزش." presented at the سومین کنفرانس سراسری دانش و فناوری علوم تربیتی مطالعات اجتماعی و روانشناسی ایران، ۱۳۹۶. Available: <https://civilica.com/doc/697781>
- [۵] J. B. Caruso and G. Salaway, "The ECAR study of undergraduate students and information technology, 2007," Retrieved December, vol. 8, p. 2007, 2007.
- [۶] شهبایی، محمود، بیات، and قدسی، "اهداف و انگیزه های عضویت کاربران در شبکه های اجتماعی مجازی (مطالعه ای درباره جوانان شهر تهران)." فصلنامه مطالعات فرهنگ-ارتباطات، ۲۰۱۳، vol. 13, no. 20, pp. 61-8۶،
- [۷] D. M. Boyd and N. B. Ellison, "Social network sites: Definition, history, and scholarship," *Journal of computer-mediated Communication*, vol. 13, no. 1, pp. 210-۲۳۰، ۲۰۰۷.

[۸] م. ایران مهر، ع. شفیق آبادی، and ا. نعیمی، "بررسی کیفی آسیب شناسی شبکه های اجتماعی مجازی بر سلامت روان دانش آموزان (از دیدگاه مشاوران مدارس)،" فرهنگ مشاوره و روان درمانی (فرهنگ مشاوره)، vol. 9, no. 33, #f00370, pp. -, 1397.

[۹] برقی، رسول، مستانه، and یدالله، "تاثیر فضای مجازی بر تربیت اسلامی دانش آموزان؛ آسیب ها و راهکارها،" ره آورد نور، vol. 63, no. 17, pp. 35-45, 2018.

[۱۰] M. A. Smith and P. Kollock, *Communities in cyberspace*. Routledge London, 1999.

[۱۱] D. McQuail, "New horizons for communication theory in the new media age," *A companion to media studies*, pp. 40-49, 2003.

